

Εισαγωγή

Η νέα κανονικότητα

Αφετηρία και αφορμή αυτού του βιβλίου αποτέλεσε η ετήσια έρευνα της εταιρείας ερευνών Dianeosis στις αρχές του 2018 ως συνέχεια των αντίστοιχων του 2015, 2016 και 2017.¹

Η έρευνα αυτή κατέδειξε (μαζί με τις δύο προηγούμενες) μια βαθμιαία στροφή της κοινωνίας από το ναδίρ της απογοήτευσης, το οποίο προσέγγισε το 2015, σε μια πιο αισιόδοξη κατεύθυνση. Η γενική εικόνα της χώρας απεικονίζεται στην έρευνα ως επιστροφή σε μια «νέα κανονικότητα». Ο πιο χαρακτηριστικός δείκτης είναι η επάνοδος των πολιτών σε μια σαφή αποδοχή του ευρωπαϊκού πλαισίου σε ποσοστό της τάξης του 68% από μόλις 45% το 2015. Η νέα κανονικότητα σκιαγραφείται ως «συστημική αποδοχή της παράδοσης». Μάλιστα, σύμφωνα με τη διατύπωση του υπεύθυνου της έρευνας Δημήτρη Μαύρου, το βέλος της νέας κανονικότητας δείχνει φορά προς «την παράδοση ως νέα κανονικότητα».

Τη στροφή προς αυτή την κατεύθυνση επιβεβαιώνουν και άλλες τάσεις, όπως οι ακόλουθες: Υπέρ των αποκρατικοποιήσεων τάσσεται το 57% των πολιτών, υπέρ των ξένων επενδύ-

1. Την έρευνα παρουσίασε στις 18/5/2018 στο Μουσείο Μπενάκη ο Δημήτρης Μαύρος και τη σχολίασαν η ιστορικός Μαρία Ευθυμίου και ο Στέλιος Ράμφος. Η έρευνα και ο σχετικός σχολιασμός από τους παραπάνω ομιλητές έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα <https://www.dianeosis.org/>.

σεων το 83%, υπέρ της κατάργησης της μονιμότητας των δημόσιων υπαλλήλων το 65% (!), υπέρ του φιλελευθερισμού το 57%. Στη λέξη κομμουνισμός το 71% των Ελλήνων δηλώνει κακό, ενώ το 50% δηλώνει το ίδιο στη λέξη Αριστερά...

Βέβαια, πολλά επί μέρους στοιχεία συνάδουν με το γενικότερο κλίμα στροφής προς συντηρητικές αντιλήψεις. Αξιοσημείωτη είναι και η στροφή της κοινής γνώμης προς μια πιο παραδοσιακή αντιμετώπιση στο ζήτημα των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Τα στοιχεία της έρευνας πιστοποιούν ταυτόχρονα εμμονές, αντιφάσεις και αυταπάτες που χαρακτηρίζουν διαχρονικά την ελληνική κοινωνία. Για παράδειγμα, το 57% των νέων επιθυμούν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι ακόμα και σήμερα, ενώ το 60% των πολιτών προτίθενται να βγουν στη σύνταξη πριν από τα εξήντα τους έτη.

Και εντέλει οι έρευνες μαρτυρούν ότι οι πολίτες, αφού πέρασαν τα πέντε στάδια του πένθους² για την κρίση, βαθμιαία αποδέχονται την πραγματικότητα όπως διαμορφώθηκε στα χρόνια της. Ως εκ τούτου, είναι σε θέση να ενστερνιστούν προτάσεις για το μέλλον.

Το τι σημαίνει «νέα κανονικότητα» πέραν των μετρήσεων μπορούμε να το κατανοήσουμε με βάση τον πολιτικό κύκλο που προηγήθηκε αλλά και με τις νοοτροπίες που διατρέχουν την ελληνική κοινωνία. Η συστημική αποδοχή της παράδοσης

2. Σύμφωνα με την ψυχίατρο Elisabeth Kübler-Ross τα πέντε στάδια του πένθους είναι: πρώτο το σοκ ή η άρνηση του γεγονότος, δεύτερο ο θυμός, τρίτο η διαπραγμάτευση (εσωτερική), τέταρτο η περίοδος θλίψης και πέμπτο η αποδοχή της νέας κατάστασης, η δυνατότητα ενατένισης του μέλλοντος...

οδηγεί ίσως τους πολίτες σε προσαρμογή στις δυσκολίες που διέρχεται η χώρα. Στην εξίσωση δικαιώματα-υποχρεώσεις, για πρώτη φορά τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, οι πολίτες μάλλον γέρνουν προς τις υποχρεώσεις.

Η στροφή της κοινωνίας προς μια «συντηρητική κανονικότητα» έρχεται επίσης και ως γενικότερη αντίθεση σε έναν αλόγιστα «επεκτατικό εκδημοκρατισμό», που χαρακτηρίζει την αρνητική πλευρά της μεταπολίτευσης. Ο επεκτατισμός αφορούσε το πολιτικό σύστημα, τους κρατικούς θεσμούς, ιδιαίτερα την παιδεία και τον καταναλωτισμό, αλλά και τις υποδομές που τα υπηρετούν. Ακόμα και οι τεχνικές υποδομές, οι δρόμοι, τα λιμάνια, τα αεροδρόμια κ.λπ., υπερβαίνουν την αναπτυξιακή δυνατότητα της χώρας, ενώ υστερούν χαρακτηριστικά οι υποδομές προστασίας του περιβάλλοντος. Αποτέλεσμα αυτής της επέκτασης είναι οι διαλυτικές τάσεις που παρατηρούνται κυρίως στον δημόσιο τομέα, αλλά και η πλήρης πλέον αδυναμία χρηματοδότησης αυτού του οικοδομήματος.

Από τα στοιχεία της έρευνας διαφαίνεται η διάθεση των πολιτών να ξεπεράσουν την τελευταία και πιο διαλυτική τετραετία διαχείρισης της κρίσης, στην οποία συνοψίστηκαν οι παθογένειες της ελληνικής κοινωνίας: η καταστρατήγηση της λειτουργίας των θεσμών, η επέκταση της ανομίας και της ανασφάλειας, η καταβαράθρωση της μεσαίας τάξης, η ανάδειξη της επιδοματικής πολιτικής σε «αναπτυξιακό» πρότυπο...

Την έρευνα σχολίασαν η ιστορικός Μαρία Ευθυμίου και ο Στέλιος Ράμφος, αναδεικνύοντας τις αισιόδοξες τάσεις αλλά και τις αντιφάσεις της κοινωνίας μας που καταγράφονται σε αυτή. Σχολίασαν επίσης, ως καθ' ύλην αρμόδιοι, τις νοοτροπίες και τις ιστορικές «δουλείες» που οδηγούν στον φαύλο

κύκλο: εθνική ανασυγκρότηση, κρίση με χρεοκοπία ή και κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, πιθανώς εμφύλιο...

«Κοίταξα τα ευρήματα της έρευνας με προσοχή και τα οργάνωσα κατά κάποιον τρόπο σε κάποια στοιχεία που μου δίνουν, θα έλεγα, αισιοδοξία. Φυσικά αυτό εμπεριέχει τη δική μου στάση ζωής και πραγμάτων, αλλά αναγκαστικά θα μιλήσω στη βάση αυτή διότι η έρευνα αυτή εμπεριέχει πολλές αντιφάσεις. Ήδη φάνηκε πόσο αντιφατικοί είμαστε σε κάποια πράγματα, αλλά η αίσθησή μου ήταν ότι υπάρχει μια δυναμική την οποία δεν θα ήθελα να υποτιμήσουμε γιατί θεωρώ ότι είμαστε μια κοινωνία σε εξέλιξη και το βλέπω αυτό στα δεδομένα και θέλω ίσως και να κρατηθώ από αυτό. Αλλά το λένε και τα δεδομένα», λέει η Μαρία Ευθυμίου.

«Άρα είμαστε υποχρεωμένοι αν θέλουμε να προχωρήσουμε, γιατί μπορεί να έχουμε σύντομα πάλι μια ευκαιρία να καταλάβουμε αυτό το πράγμα. Να ξέρουμε πρώτα απ' όλα τι καλό μπορεί να υπάρχει στο παλιό και να βρούμε τον τρόπο αυτό το παλιό με το καλό του να του δώσουμε ένα τέτοιο σχήμα ώστε να διεκδικεί να μπει στη λογική μας, και όχι στο συναίσθημά μας. Κάθε φορά που θα κερδίζουμε λόγω συναισθήματος, θα κερδίζει το παλιό», τόνισε ο Στέλιος Ράμφος.

«Σας θυμίζω ότι το 1825 εγγράφως ζητήσαμε από την Αγγλία, εν μέσω επανάστασης, να πάρει στα χέρια της την ελευθερία και την υπεράσπιση της ανεξαρτησίας της χώρας. Θέλω να πω με αυτό ότι δεν ήταν απλώς τρεις δυνάμεις. Από το 1821 και μετά ως κοινωνία έχουμε δεθεί δομικά με τη Δυτική Ευρώπη. Πίσω από αυτήν στοιχιζόμαστε, μέσα από διαδρομές που εμπεριέχουν πάντα τη σχιζοφρένεια του "σε θαυμάζω αλλά και σε μισώ", "με βοηθάς γι' αυτό και σε μισώ", "από εσένα περιμένω τα πάντα γι' αυτό και δεν θέλω να σ' ακούω", αλλά

“θέλω να είμαι οπωσδήποτε μαζί σου επειδή εσύ θα με προστατεύσεις”», τόνισε η Μαρία Ευθυμίου.

Για να ολοκληρώσει ο Στέλιος Ράμφος: «Ένα πολύ χαρακτηριστικό είναι ότι όταν τελείωσε δραματικά η ιστορία με τους μαρμαρωμένους βασιλιάδες και την κόκκινη μηλιά και όλα αυτά τα πράγματα, το '22 μια γενιά ανθρώπων, οι οποίοι είχαν και μόρφωση και συγκρότηση και καλή διάθεση, αυτό που λέμε “η γενιά του '30”, μια σημαντική ομάδα ανθρώπων προσπάθησε να βάλει σε τάξη την κατάσταση και να γυρίσει την ήττα σε κάτι καινούργιο και θετικό. Προσπάθησε να συνδυάσει τη λαϊκή παράδοση με ευρωπαϊκές ιδέες, με την ευρωπαϊκή νεωτερικότητα. Πράγμα το οποίο το ξεκίνησε καλά, αλλά δεν μπόρεσε να προχωρήσει διότι ηττήθηκε μέσα από τις περιπέτειες και τα πολεμικά γεγονότα από ένα καινούργιο κεφάλαιο το οποίο έφερε με μορφή κοσμική την πιο βαθιά θρησκευτικότητα στα πράγματα: τον κομμουνισμό».

Η έρευνα αυτή αποτέλεσε το έναυσμα για να προσεγγίσουμε τη δική μας υπόθεση εργασίας, η οποία ξεκινάει με την παραδοχή ότι η χώρα μας, αφού πέρασε μια κοινωνική και πολιτική περίοδο δοκιμασίας, είναι έτοιμη πλέον να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός νέου εθνικού και ευρωπαϊκού πλαισίου. Ισχυριζόμαστε ότι όντως διαγράφονται προοπτικές για μια ακόμα προσπάθεια εθνικής ανασυγκρότησης. Οι προοπτικές αυτές, βέβαια, συνυπάρχουν με τις αρνητικές τάσεις που χαρακτηρίζουν και τις προηγούμενες ιστορικές προσπάθειες...

Ως οργανωμένη ελληνική κοινωνία πορευτήκαμε μέσα από κρίσεις και αυτοκαταστροφές. Παρ' όλα αυτά είχαμε ευκαιρίες που μας κράτησαν, έστω στις τελευταίες θέσεις, στον κατάλογο των αναπτυσσόμενων χωρών. Αλλά ύστερα από κάθε επιτυχημένη προσπάθεια εθνικής ανόρθωσης, οδηγούμαστε

στην αλόγιστη διαχείρισή της. Όταν και η διεθνής κατάσταση περιπλέκεται στην ασταθή περιοχή μας, ρέπουμε προς τη χρεοκοπία, ακόμα και στον εμφύλιο. Και πάλι από την αρχή.³

Βέβαια, πρέπει να τονιστεί εισαγωγικά ότι η χώρα μας θεμελιώθηκε και λειτουργεί ως σύγχρονο κράτος στη δύσκολη άκρη του δυτικού συστήματος και υπό την «προστασία» του. Και τούτο ενώ την περιβάλλουν δύσκολες χώρες όπως η ενίοτε αναθεωρητική Τουρκία και τα ασταθή Βαλκάνια, και βρίσκεται κοντά σε περιοχές όπως η ζώνη των καταιγίδων Μέση Ανατολή.

Πάντα στην ιστορική διαδρομή μας ενυπήρχε η ανατολική επιρροή είτε ως κοινή ορθόδοξη διαδρομή είτε ως εγγύηση του *ξανθού γένους*, της Ρωσίας, που επαγγελλόταν αλλά και εγγυήθηκε ως η τρίτη χώρα την υπογραφή της ιδρυτικής ανεξαρτησίας μας στο Ναβαρίνο το 1827. Με άλλα λόγια, η συμμαχία με τη Δύση έχει αφετηρία το εκάστοτε εθνικό συμφέρον, όπως τόνισε η Μαρία Ευθυμίου, ενώ οι επιρροές της Ανατολής «συντηρούν τις νοοτροπίες», όπως θα έλεγε ο Στέλιος Ράμφος.

3. «Πρώτον αναδεικνύεται η σημασία του υπερεθνικού πλαισίου τόσο ως προωθητικής δύναμης και “εξωτερικού καταναγκασμού” για εκσυγχρονισμό, όσο και ως πηγή αποσταθεροποίησης σε περιόδους διεθνών κρίσεων. Φαίνεται σαν η Ελλάδα να “υπεραντιδρά” θετικά στις περιόδους ειρηνικής διεθνούς ανάπτυξης και αρνητικά σε περιόδους διεθνούς κρίσης. Δεύτερον επισημαίνεται η σημασία των εσωτερικών πολιτικών παραγόντων στην αξιοποίηση των θετικών περιόδων και στην προφύλαξη από τα χειρότερα στις περιόδους των κρίσεων. Καθοριστικός μεταξύ αυτών φαίνεται να είναι ο παράγοντας ηγεσία. Τρίτον και εξ αιτίας του προηγουμένου αναδεικνύεται η βαρύτητα της συγκυρίας...» Γιάννης Βούλγαρης, *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, σ. 444, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις 2013.

Η δομή του βιβλίου

Στο βιβλίο ετούτο γίνεται προσπάθεια να αξιολογηθούν οι τάσεις επιστροφής στο μέλλον που διαγράφονται στην κοινωνία μας. Και επισημαίνεται ότι για τις συνθήκες που διέρχεται η χώρα μια φιλελεύθερη και συντηρητική, μια κεντροδεξιά στα καθ' ημάς, ατζέντα είναι απαραίτητη για την ανασυγκρότησή της. Παράλληλα αναλύονται τα στοιχεία εκείνα που την κρατούν στην ως τώρα σισύφεια διαδρομή της αλλά και οι όροι με τους οποίους αυτή η διαδρομή κάποτε θα διαρραγεί αποφασιστικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αξιολόγηση των θετικών και αρνητικών πλευρών της μεταπολίτευσης. Κυρίως αναδεικνύεται το πολιτικό και ιδεολογικό περιβάλλον, η δίδυμη ηγεμονία που οδήγησε την κοινωνία μας και πάλι ένα βήμα πριν από την ανοικτή χρεοκοπία.

Στο δεύτερο γίνεται σύντομη περιδιάβαση στο διεθνές και κυρίως στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Στο ευρωπαϊκό παράδοξο στο γεγονός δηλαδή ότι ενώ η Ευρώπη ως σύνολο έχει την καλύτερη δημοκρατική λειτουργία και ευημερία, δυσκολεύεται να επιχειρήσει τις αναγκαίες προσαρμογές.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αξιολόγηση των προσπαθειών στη μεταπολίτευση για τη διαμόρφωση συνθηκών ευρωπαϊκής κανονικότητας στη χώρα και επισημαίνονται οι προοπτικές για μια νέα προσπάθεια.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει το πολιτικό μας σύστημα και οι τάσεις που διαγράφονται μετά από μια τέτοια περίοδο κρίσης. Αξιολογούνται τα βασικά σενάρια με δεδομένο το πέρασμα του ΣΥΡΙΖΑ στην αντιπολίτευση. Όπως και τα προβλήματα και οι δυνατότητες της Κεντροδεξιάς και της Κεντροαριστεράς.

Στο πέμπτο κεφάλαιο επισημαίνονται οι αφητηριακές παρεμβάσεις, το αναγκαίο τετράγωνο, ώστε η χώρα να αλλάξει σελίδα. Επισημαίνονται επίσης οι αναγκαίες προγραμματικές παρεμβάσεις ώστε να εξέλθει από το πολιτικό και κοινωνικό τέλμα.

Στο σύντομο έκτο κεφάλαιο τίθενται κάποιες προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται προκειμένου να αλλάξει η χώρα ριζικά οικονομικό παράδειγμα ακολουθώντας την υπόλοιπη Ευρώπη. Να αλλάξει, δηλαδή, το οικονομικό τοπίο και να καταστεί ο ιδιωτικός τομέας η βάση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.

Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο, το επίμετρο, ανακεφαλαιώνονται τα συμπεράσματα και επισημαίνονται τόσο οι αντικειμενικοί περιορισμοί όσο και η δυνατότητα της χώρας μας να απεγκλωβιστεί αυτή τη φορά από τον γνωστό φαύλο κύκλο.

Στα δύο επόμενα κεφάλαια, ως παράρτημα, γίνεται στο μεν πρώτο μια σύντομη υπενθύμιση της εθνικής μας ταυτότητας και ιστορίας αλλά και των γεωπολιτικών περιορισμών και πλεονεκτημάτων της χώρας. Παράλληλα, ένα μικρό δεύτερο κεφάλαιο συνιστά έναν προσωπικό αναστοχασμό του μύθου της γενιάς του Πολυτεχνείου.